

УДК 94(477.51=14)"171/195"

DOI <https://doi.org/10.24919/3083-6158.18/60.4>

Андрій ІСАЄНКО

здобувач третього (освітньо-наукового) ступеня вищої освіти, Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, вул. Графська, 2, м. Ніжин, Україна, індекс 16600 (isaenkoandrey@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-3511-3644>

ResearcherID: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/NXY-3094-2025>

Бібліографічний опис статті: Ісаєнко, А. (2025). Динаміка чисельності та розселення ніжинських греків у XVIII–XIX століттях. *Українські історичні студії*, 18(60). 38–45. doi: <https://doi.org/10.24919/3083-6158.18/60.4>

ДИНАМІКА ЧИСЕЛЬНОСТІ ТА РОЗСЕЛЕННЯ НІЖИНСЬКИХ ГРЕКІВ У XVIII–XIX СТОЛІТТЯХ

Анотація. *Мета статті* – здійснити комплексний аналіз доступних статистичних джерел за 1711–1858 роки з метою встановлення динаміки чисельності й розселення ніжинських греків впродовж XVIII–XIX століть. *Методологічною базою* статті є комплекс загальнонаукових, історичних та спеціальних методів. При здійсненні кількісних обрахунків чисельності ніжинських греків за виявленими джерелами використано метод статистичних обрахунків. Для зіставлення отриманих обрахунків використовували історико-генетичний метод. Завдяки цьому вдалося встановити кілька статистичних рядів, які представлені у вигляді таблиць. *Наукова новизна* статті полягає в тому, що введені до наукового обігу матеріали ревізій 1850 та 1858 років проливають світло на кількісні зміни в середині спільноти ніжинських греків на завершальному етапі її існування. Отримані результати підкріплюються опрацюваннями ще одного малознаного джерела – списку ніжинських греків, що мешкали в Ніжині станом на 1845 рік. Загалом у статті обґрунтовується теза про те, що виявлені статистичні джерела, насамперед матеріали податкових ревізій, є цінним джерелом при встановленні соціодемографічних характеристик ніжинських греків. У **висновках** обґрунтовується теза про те, що загальні тенденції розвитку спільноти ніжинських греків, яка формувалася як привілейована купецька корпорація, мали демографічну проєкцію. Упродовж досліджуваного періоду їх чисельність зросла із 300 до майже 1 800 осіб. Сплески стрімкого зростання чисельності ніжинських греків спостерігалися в 1701–1711 та 1796–1829 роках. За весь час свого існування спільнота ніжинських греків була динамічною і відкритою як на «вхід», так і на «вихід». Привілеї, які мали сприяти участі греків у розвитку торгівлі східним товаром, сприяли їх відтоку із самого Ніжина, який дедалі більше занепадав як торговельний центр. До середини XIX століття в місті проживало лише близько 20 % членів спільноти ніжинських греків.

Ключові слова: греки, Ніжин, транзитна торгівля, Ніжинський грецький магістрат, ревізські казки, історична демографія.

Andrii ISAIENKO

Postgraduate Student, Nizhyn Mykola Gogol State University, 2, Graftska Str., Nizhyn, Ukraine, postal code 16600 (isaenkoandrey@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-3511-3644>

ResearcherID: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/NXY-3094-2025>

To cite this article: Isaienko, A. (2025). Dynamika chyselnosti ta rozselennia nizhynskykh hrekiv u XVIII – XIX stolittiakh [Dynamics of the population and settlement of Nizhyn Greeks in the 18–19th centuries]. *Ukrainski istorychni studii – Ukrainian Historical Studies*, 18(60). 38–45. doi: <https://doi.org/10.24919/3083-6158.18/60.4> [in Ukrainian].

DYNAMICS OF THE POPULATION AND SETTLEMENT OF NIZHYN GREEKS IN THE 18TH – 19TH CENTURIES

Summary. *The purpose of the article is to conduct a comprehensive analysis of available statistical sources for the period 1711–1858 to establish the dynamics of the population size and settlement patterns of Nizhyn Greeks throughout the 18th–19th centuries. The methodological framework of the article is based on a combination of general scientific, historical, and specialized methods. The method of statistical calculations was employed to quantify the population of Nizhyn Greeks based on identified sources. The historical-genetic method was used to compare the obtained calculations. This approach enabled the establishment of several statistical series, presented in the form of tables. The scientific novelty of the article lies in the introduction into scholarly circulation of the materials from the 1850 and 1858 tax revisions, which shed light on quantitative changes within the Nizhyn Greek community at the final stage of its existence. The obtained results are supported by the analysis of another lesser-known source—a list of Nizhyn Greeks residing in Nizhyn as of 1845. Overall, the article substantiates the thesis that the identified statistical sources, particularly the tax revision materials, are valuable for determining the socio-demographic characteristics of Nizhyn Greeks. The conclusions support the argument that the general developmental trends of the Nizhyn Greek community, which was formed as a privileged merchant corporation, had a demographic dimension. Over the studied period, their population grew from 300 to nearly 1,800 individuals. Significant surges in population growth were observed in 1701–1711 and 1796–1829. Throughout its existence, the Nizhyn Greek community was dynamic and open to both “entry” and “exit.” The privileges intended to encourage Greek participation in the trade of eastern goods contributed to their outflow from Nizhyn, which increasingly declined as a commercial center. By the mid-19th century, only about 20% of the Nizhyn Greek community members resided in the city.*

Key words: Greeks, Nizhyn, transit trade, Nizhyn Greek Magistrate, revision lists, historical demography.

Постановка проблеми. Різним аспектам історії ніжинських греків присвячено доволі значний історіографічний доробок, який особливо активно формувався в 60-х роках XIX – 20-х роках XX століть. У фокусі уваги дослідників опинялися насамперед економічне, релігійне та правове життя цієї упривілейованої локальної спільноти, яка відіграла вирішальну роль у розвитку транзитної торгівлі Європи та Азії. Вказана проблематика не втрачає актуальності й у сучасній українській історичній науці, про що свідчать публікації Євгена Чернухіна (Чернухін, 1998), Анни Гедьо (Гедьо, 2022), Віри Волониць (Волониць, 2017), Олександра Пилипенка (Пилипенко, 2018) та інших. Суттєву роль в актуалізації теми ніжинських греків сьогодні відіграють краєзнавчі ініціативи дослідників з Ніжина. З-поміж них особливо виділяється збірник «Греки в Ніжині», який нерегулярно видається з 2000 року та вміщує матеріали кількох тематичних наукових конференцій, а також перевидання, мабуть, найбільш ґрунтовних досліджень Костянтина Харламповича ще з 20-х років XX століття, здійснене Олександром Морозовим (Харлампович, 2011). Водночас маємо констатувати, що на маргінесі уваги дослідників залишається важливі й взаємопов'язані питання динаміки чисельності та змін географії розселення ніжинських греків.

Аналіз досліджень. До сьогодні найбільш цитованим залишається введений до наукового обігу ще Опанасом Шафонським у 1786 році факт про те, що в Ніжині в 1782 році проживало 765 греків обох статей за загальної чисельності населення Ніжина в близько 11 100 мешканців (Шафонський, 1851, с. 476). Так само вартує уваги й те, що спроби відтворити і пояснити динаміку чисельності ніжинських греків були та залишаються поодинокими й несистемними. Серед них вартують уваги обрахунки змін їх чисельності, виконані Михайлом Плохинським на основі реєстру 1711 року та відомостей 1765 року (Плохинський, 1905); а також Костянтином Харламповичем на основі порівняльного аналізу матеріалів ревізій 1782 та 1795 років (Харлампович, 2011).

Такий стан речей зумовлюється недостатнім рівнем збереженості й опрацювання доступної джерельної бази. **Метою статті** є висвітлення динаміки чисельності й географії розселення ніжинських греків упродовж XVIII–XIX століть, вибудовування єдиного статистичного ряду на основі комплексного аналізу всіх доступних статистичних відомостей

за період від 1711 до 1858 років. При цьому особлива увага звертається на матеріали податкових ревізій 1811, 1816, 1834, 1850 та 1858 років, які залишаються маловідомими загалу науковців.

Виклад основного матеріалу. Загалом, присутність греків у Ніжині вперше була зафіксована документально в 1672 році. Хоча в реєстрі ніжинських греків за 1711 рік грек священник Костянтин свідчив, що походить з Македонії та живе в Ніжині вже 50 років, тобто з 1661 року (Плохинський, 1905, с. 233). У 1677 році до Ніжина прибув отець Христофор (Христовул) Димитрієв, який у 1680 році з благословення константинопольського патріарха Якова та чернігівського єпископа Лазаря Барановича розпочав будівництво дерев'яного храму на честь архистратигів Михаїла та Гавриїла. Необхідність збору коштів на завершення будівництва храму зумовила заснування отцем Христофором у 1687 році церковного братства. У 1696 році на честь завершення будівництва храму й освячення престолу братство отримало грамоти від київського митрополита Варлаама Ясинського та гетьмана Івана Мазепи на заснування школи і шпиталю, звільнення від духовної влади ніжинського ігумена та світської влади ніжинського магістрату (Харлампович, 2011, с. 33, 50). Так, саме в 1696 році відбулося юридичне оформлення статусу «ніжинський грек» як окремої соціальної групи. Її представники спеціалізувалися на торгівлі «східним товаром», що привозили з Османської Порти. Ідеться насамперед про тканини, спеції, бакалію та коштовності. Концентрація греків у Ніжині зумовлювалася тим, що через нього проходила дорога на Путивль. Лише через це місто грецькі купці мали право заїздити до Московії (Плохинський, 1905, с. 188). Незабаром ніжинські греки налагодили торгівлю з Річчю Посполитою та Священною Римською імперією. Упродовж понад століття, до початку XIX століття, вони відігравали одну з провідних ролей у торгівлі «східним товаром» у Європі та Азії.

Першим статистичним документом, який фіксує чисельність й етнічний склад ніжинських греків, є реєстр греків Ніжина за 1711 рік. Він складений в умовах російсько-турецької війни 1710–1711 року на урядову вимогу про припинення будь-яких контактів з іноземцями. Вказаний реєстр мав дві частини. Перша була складена 13 березня 1711 року і вміщувала новоприбулих «іноземних» греків. Друга частина – від 20 березня того ж року – вміщувала греків, які «здавна з дружинами та дітьми в Ніжині живуть».

Уперше вказаний реєстр увів Михайло Плохинський. Згідно з його обрахунками друга частина згаданого реєстру містила відомості про 90 власників господарств, які належали до грецького братства і постійно проживали в Ніжині. З них греками були лише 32 особи (34 %). Усі інші були волохами (40 родин), сербами (13 родин), молдаванами (11 родин). Перша частина реєстру вміщувала відомості про 232 іноземних купців-греків, тобто новоприбулих членів ніжинського грецького братства. З них 115 заявили про наміри виїхати з Ніжина через введені обмеження на контакти з іноземцями. Інші 118 зголосилися залишитися в Ніжині. З них 110 були етнічними греками, сербами – 4, волохами – 3, молдаванами – 1 (Плохинський, 1905, с.196).

Костянтин Харлампович на основі порівняльного аналізу з опрацьованого ним широкого джерельного матеріалу уточнив висновки Михайла Плохинського щодо реєстру 1711 року. Зокрема, він нарахував 101, а не 96 «давніх» грецьких домогосподарств. Також він зробив обрахунок кількості членів ніжинського грецького братства до 1701 року – 20 греків, 5 сербів, 27 волохів та 7 молдаван, усього 59 власників домогосподарств (Харлампович, 2011, с. 154).

Так, упродовж 1701–1711 років спільнота ніжинських греків зросла з 59 до 219 домогосподарств (табл. 1). Загалом за цей короткий період простежувалися найбільші темпи зростання цієї спільноти. У ній греки становили лише 65 %, і ця більшість забезпечувалася новоприбулими греками, частина яких, найімовірніше, виїхала з Ніжина після зняття обмежень на відносини з іноземцями.

Таблиця 1

Чисельність і етнічний склад ніжинських греків за реєстром 1711 року

	Прибулі до 1701 року (обрахунки Костянтина Харламповича)	Давні		Новоприбулі
		обрахунки Михайла Плохинського	обрахунки Костянтина Харламповича	
Греки	20	32	32	110
Волохи	27	40	34	3
Серби	5	13	23	4
Молдавани	7	11	12	1
Всього	59	96	101	118

Складено за: Плохинський, 1905; Харлампович, 2011.

Окрім указаних чотирьох етнічних груп, до ніжинського грецького братства записувалися представники інших етносів. Так, серед челядників грецьких купців у реєстрі 1711 року згадуються 1 поляк, 1 єврей та 2 вірмени. Між 1711 та 1765 роками до ніжинського грецького братства приєдналися також болгари, італійці, грузини, турки, українці (Плохинський, 1905, с. 198).

Другим важливим статистичним документом про чисельність ніжинських греків є відомість, яка була підготована в 1765 році Ніжинським грецьким братством на вимогу II Малоросійської колегії. Згідно з нею під юрисдикцією Ніжинського грецького братства перебувало 143 власники домогосподарств. Їх етнічний склад був таким: 122 греки, 10 волохів, 4 болгари, 1 серб, 1 грузин, 1 єврей, 3 вихідці з Речі Посполитої, з яких принаймні 1 українець. Вказана відомість має особливе інформаційне значення, адже фіксує географію походження ніжинських греків. Більшість з них прибули з міст Яніни (28) та Константинополь (15) (Плохинський, 1905, с. 198). Так, окреслилася тенденція зростання чисельності членів ніжинського грецького братства насамперед завдяки грекам. За відомістю 1765 року частка етнічних греків сягнула більш ніж 85 %. Головною причиною цього стали урядові обмеження на зарахування до членів братства осіб, які не мали грецького походження. В імператорському указі про заснування в 1785 році окремого грецького магістрату в Ніжині окремою статтею зазначалося, що він має стежити, «щоб під виглядом греків представники інших народів у спільноту їх у цьому місті не вписувалися й цим не ухилялися від податків й інших громадянських обов'язків» (Сперанський, 1830, с. 447).

Наприкінці XVIII ст. в Російській імперії було проведено дві ревізії – 1782 року (IV ревізія) та 1795 року (V ревізія). Їхні матеріали добре збереглися й були неодноразово цитовані в працях Опанаса Шафонського та Костянтина Харламповича. Цінність цих ревізій полягає в тому, що в них вперше наводять відомості не лише про кількість власників домогосподарств та сферу їх господарської зайнятості, а й про склад їхніх родин. Це дає можливість обрахувати загальну чисельність ніжинських греків.

У 1782 році членам ніжинського грецького братства належало 183 домогосподарства. У них проживало 408 чоловіків та 357 жінок, а сумарно 765 греків (Харлампович, 2011 с. 140). До 1795 року їх чисельність зросла до 1 043 осіб (593 чоловіки та 450 жінок) (ДАЧО, ф.101, оп.1, спр.1092, арк. 113). Отже, можемо стверджувати, що ніжинські греки були доволі чисельною групою, яка продовжувала зростати, незважаючи на «чистки» від не-греків упродовж 1785–1794 років. Податкові мотиви цієї «чистки» загалом не були виправдані. Члени ніжинського грецького братства як доведення грецького походження наводили свідчення старожилів. У такий спосіб лише в 1790 році було доведено грецьке походження щонайменше 9 «волохів», 2 «персів» та 3 «турків» (Харлампович, 2011, с. 144).

Матеріали ревізії 1795 року цікаві, окрім усього, тим, що містять детальні відомості про рух чисельності ніжинських греків, зумовлений смертністю, народжуваністю та шлюбами. Упродовж 1782–1795 років померло 160 греків, а народилося лише 127. Костянтин Харлампович висловив припущення, що для ніжинських греків загалом був притаманний негативний природний приріст, якому він не знайшов пояснень. Водночас він констатував,

що серед ніжинських греків було поширеним явище довгожителів. Так, серед усіх померлих у проміжку між 1731–1791 роками він нарахував 39 осіб, що дожили до 80–89 років, 5 осіб, що дожили до 90–99 років і 7 осіб, що прожили понад 100 років. Найбільшому довгожителю було аж 111 років.

Від'ємними були й результати шлюбів. Відповідно до тогочасних патріархальних звичаїв гречанка при одруженні з не-греком виходила зі складу спільноти ніжинських греків; якщо ж грек одружувався на не-гречанці, тоді її записували до членів ніжинського грецького братства. Прикладом суворості використання цього правила є випадок ніжинської гречанки вдовиці Федори Зафлорієвої, яка в 1789 році вдруге вийшла заміж за прапорщика Полікарпова, що був ніжинським мешканцем. Через це грецький магістрат порушив справу про позбавлення її опіки над дітьми від першого чоловіка. Отже, за час від 1782 року до 1795 року заміж вийшло 90 гречанок, з них за ніжинських греків – 36, а ще 2 – за греків з інших міст. За цей же період лише 21 ніжинський грек взяв шлюб із не-гречанками – з 10 українками, 8 росіянками та 3 іноземками. Все це свідчить про поширену практику внутрішніх «грецьких» шлюбів як способу збереження привілейованого становища.

Ще одним важливим чинником зменшення чисельності членів ніжинських греків були їх переходи до інших соціальних груп. Так, упродовж 1782–1795 років зі складу ніжинських греків вибуло 54 особи – 6 повернулося на батьківщину, 17 записалися в московське, київське та пирятинське купецтво, 11 вступило на військову службу, 4 пішли на цивільну службу, 12 отримали дворянство, зокрема 9 через отримання офіцерських чинів на військовій службі. Ще 1 ніжинський грек перейшов у чернецтво (Харлампович, 2011, с. 140–144).

Головним джерелом поповнення спільноти ніжинських греків, які компенсували дію вищенаведених чинників від'ємного приросту, були новоприбулі «іноземці». У період між вказаними ревізіями цей приріст був таким: 1786 рік – 5 осіб, 1792 рік – 8 осіб, 1793 рік – 3 особи, 1794 рік – 9 осіб. Стрімкий ріст притоку іноземців спостерігався одразу після ревізії 1795 року. Так, лише у 1799 році до спільноти ніжинських греків було зараховано аж 27 осіб.

Упродовж 1811–1858 років у Російській імперії було проведено ще п'ять ревізій, які проливають світло на зміни в чисельності ніжинських греків. У 1834 році їх нараховувалося 1 791 особа (987 чоловіків та 804 жінки), у 1850 році – 1 523 особи (689 чоловіків та 834 жінки), у 1858 році – 1 631 особа (767 чоловіків та 864 жінок) (ДАЧО, ф. 101, оп. 1, спр. 1932, арк. 38).

По-перше, заслуговує на увагу стрімке зростання чисельності греків протягом 1795–1834 років (із 1 043 до 1 791 особи). Припускаємо, що головним джерелом зростання були члени грецького визвольного руху й учасники грецького повстання 1821–1829 років. Показово, що в Ніжині проживали родини, представники яких входили до найближчого оточення одного з керівників грецького повстання Олександра Іпсіланті – Кантакузени та Мано (ДАЧО, ф. 101, оп. 1, спр. 1851, арк. 11, 70). Притік повстанців зумовлював і нетипову для тогочасного українського суспільства чисельну перевагу чоловіків над жінками. За нашими спостереженнями пік притоку нових греків до Ніжина припадає на 1797–1829 роки. Грецький магістрат приймав їх до рядів ніжинських греків за спрощеною процедурою і не вимагав придбання нерухомості в Ніжині, як це робилося з 1775 року.

По-друге, кидається у вічі тенденція до того, що абсолютна частина ніжинських греків постійно проживала за межами Ніжина. Так, за матеріалами ревізій 1811 та 1858 років, у Ніжині постійно проживало лише 365–374 члени ніжинського грецького братства, які були об'єднані у 82–90 домогосподарств (ДАЧО, ф. 101, оп. 1, спр. 1932). Тобто фактично в Ніжині проживало лише ледь більше 20 % ніжинських греків (табл. 2).

Таблиця 2

Чисельність ніжинських греків, що постійно мешкали в Ніжині в 1811–1858 роках

Рік	1811		1845		1850		1858	
Членів	Чол.	Жін.	Чол.	Жін.	Чол.	Жін.	Чол.	Жін.
			204	169			169	196
	365		373		374		365	
Домогосподарств			90				82	

Складено за: ДАЧО, ф.101, оп.1, спр. 1851, 1932.

Такий стан речей зумовлювався тим, що значна частина ніжинських греків регулярно виїздила в торговельних справах до інших міст Російської імперії. Ці виїзди ставали дедалі більш інтенсивними залежно від того, як занепадала торговельна роль Ніжина. Останню крапкою в цій справі стало перенесення в 1853 році з Ніжина до Ромен Покровського ярмарку. Паспорт ніжинського грецького магістрату давав право на тривале перебування за межами Ніжина, що супроводжувалося купівлею нерухомості й перенесенням родини та бізнесу. Найбільше греків виїздило до Санкт-Петербурга, Москви, Києва та Одеси. З-поміж менших міст ніжинських греків особливо приваблювали Бердичів, Курськ і Таганрог. У цих виїздах переважали економічні мотиви – найперше до великих міст і потужних економічних центрів переселялися заможні родини купців та підприємців. Також почастишали випадки виїзду за кордон, зокрема до Греції, яка в 1830 році здобула незалежність. Зобов'язання ніжинських греків до сплати гільдійських зборів у 1826 році зумовило їх масову відмову від купецької справи. Якщо в 30-х роках XIX століття в Москві нараховувалося 60–70 купців з ніжинських греків, то через десять років таких залишилося 5–6 осіб (Харлампович, 2011, с. 9, 17). Натомість серед ніжинських греків активізувався процес купівлі землі та переходу до поміщицького стану.

Найбільш вичерпним статистичним джерелом, яке характеризує греків, що залишалися жити в Ніжині, є «Список грецьких ніжинських родин, що заносяться до міської обивательської книги», складений у липні 1845 р. У ньому нараховувалося 373 греки (204 чоловіки та 169 жінок), які були об'єднані в 90 домогосподарств. Цей список, а також матеріали останніх двох ревізій засвідчують, що процес притоку нових членів ніжинської грецької громади на середину XIX століття фактично завершився. У щойно згадуваному списку лише голови 6 домогосподарств були зараховані до ніжинських греків після 1834 р. До 1850 року до ніжинських греків приєдналося ще лише 4 родини. Більшість греків, що залишалися в Ніжині станом на 1845 рік, втратила ознаки колишньої елітарності. Лише 12 господарів мали кам'яні будинки, 21 родина взагалі не мала власного житла. Торгівлею, причому дрібною чи базарною, займалися представники лише 19 домогосподарств; а 26 голів господарств, переважно із числа стариків та однаків, не мали професійної зайнятості. Майже 50% господарів мали вік від 55 до 59 років (ДАЧО, ф. 101, оп. 1, спр.1803).

Процес відтоку греків з Ніжина продовжувався й у другій половині XIX століття. Так, за результатами ревізії 1858 року в Ніжині залишилося лише 82 грецькі домогосподарства, які сукупно нараховували лише 365 осіб. Через два роки Микола Сторожевський влучно схаарактеризував процес маргіналізації ніжинських греків у Ніжині: «коло сотні -акі, -окі, -аті, -пуло, переважно ремісників, дрібних торгашів, лавочників й нероб-бідняків, які живуть за рахунок суспільства і його пожертви – ось склад ніжинського грецького товариства в його теперішньому місцевому вигляді» (Сторожевский, 1863, с. 28). Логічним завершенням цього процесу стала ліквідація Ніжинського грецького магістрату, а разом з ним і всіх колишніх привілеїв ніжинських греків, у 1872 році. Юридичною підставою цього стало нове міське уложення 1870 року.

Так, можемо стверджувати, що по мірі зростання загальної чисельності ніжинських греків скорочувалося їхня присутність у самому Ніжині. Найбільш відчутною ця тенденція стає з кінця XVIII століття. Її поглиблення зумовлювалося занепадом Ніжина як потужного центру транзитної євразійської торгівлі.

Таблиця 3

Чисельність ніжинських греків у 1711–1858 роках

Рік	1701	1711	1765	1769	1782	1795	1834	1850	1858
Членів					765	1043	1791	1523	1631
Домогосподарств	59	219	115	133	183	348		366	

Складено за: Плохинський, 1905; Харлампович, 2011; ДАЧО, ф.101, оп.1, спр. 1092, 1851, 1932.

Висновки. Спільнота ніжинських греків упродовж усього періоду свого формального існування, тобто впродовж 1696–1872 років, була динамічним соціальним явищем. Тенденції його розвитку мали пряму демографічну проекцію. Виявлений комплекс джерел дає змогу реконструювати єдиний статистичний ряд, який відображає зміни в чисельності ніжинських греків упродовж 1701–1858 років. За вказаний проміжок часу чисельність ніжинських греків зростає за приблизними мінімальними обрахунками з майже 60 до близько 370 домогосподарств, які об'єднували від що найменше 300 до близько 1 800 осіб (табл. 3). Сплески стрімкого зростання чисельності ніжинських греків спостерігалися у 1701–1711 та 1796–1829 роках. За низьких, а часом і від'ємних показників природного приросту ключові роль відігравав механічний приріст, зумовлений у першому випадку формуванням у Ніжині потужного осередку транзитної торгівлі, а в другому – важливою роллю Ніжина в розгортанні боротьби за незалежність Греції. За весь час свого існування спільнота ніжинських греків була динамічною і відкритою як на «вхід», так і на «вихід». Привілеї, які мали сприяти участі греків у розвитку торгівлі східним товаром, сприяли їх відтоку із самого Ніжина, який дедалі більше занепадав як торговельний центр. До середини XIX століття в місті проживало лише близько 20 % членів спільноти ніжинських греків. Так, ліквідація грецького магістрату в Ніжині у 1872 році стала логічним завершальним актом занепаду донедавна заможної та елітарної спільноти ніжинських греків.

Джерела та література

- Волоніць, В.** (2017). Структуризація грецького ніжинського купецтва в контексті внутрішньої та зовнішньої торгівлі XVIII–XIX ст. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія.* 20. 15–22.
- Гедь, А.** (2022). Фонд Ніжинського грецького магістрату Державного архіву Чернігівської області як джерело з історії ніжинської грецької громади. *Архіви України.* 4. 122–137. DOI: 10.47315/archives2022.333.122.
- ДАЧО** – Державний архів Чернігівської області
- Лобко, Н.** (2011). Матеріали загальноросійських переписів: інформаційний потенціал та особливості використання у генеалогічних дослідженнях. *Сумський історико-архівний журнал.* 12/13. 36–42.
- Пилипенко, О.** (2018). Виникнення і діяльність ніжинського грецького братства в 50-х роках XVII – наприкінці 60-х років XIX ст. *Актуальні питання гуманітарних наук.* 19 (1). 17–20. DOI: 10.24919/2308-4863/19.167582.
- Плохинский, М.** (1905). Иноземцы в Старой Малороссии. Часть первая. Греки, цыгане, грузины. *Труды XII археологического съезда в Харькове.* 175–409.
- Сперанский, М.** (1830). Полное собрание законов Российской Империи по повелению государя императора Николая Павловича составленное. 22. Санкт-Петербург.
- Сторожевский, Н.** (1863). *Нежинские греки.* Київ.
- Харлампович, К.** (2011). Нариси з історії грецької колонії в Ніжині XVII – XVIII ст. *До історії національних меншостей України.* Ніжин.
- Чернухін, Є.** (1998). *Грецьке ніжинське братство: історіографія та джерела.*
- Шифонский, А.** (1851). *Черниговского наместничества топографическое описание с кратким географическим и историческим описанием Малой России.* Київ.

References

- Chernukhin, Ye.** (1998). *Hretske nizhynske bratstvo: istoriografiia ta dzherela* [The Nizhyn Greek Brotherhood: Historiography and Sources]. Kyiv [in Ukrainian].
- DACHO** – Derzhavnyi arkhiv Chernihivskoi oblasti [State Archive of Chernihiv region]. [in Ukrainian].
- Hedo, A.** (2022). Fond Nizhynskoho hretskoho mahistratu Derzhavnoho arkhivu Chernihivskoi oblasti yak dzherelo z istorii nizhynskoi hretskoi hromady [The Nizhyn Greek Magistrate Fund of the State Archive of Chernihiv Region as a Source for the History of the Nizhyn Greek Community]. *Arkhivy Ukrainy – Archives of Ukraine*. 4. 122–137. DOI: 10.47315/archives2022.333.122. [in Ukrainian].
- Kharlampovych, K.** (2011). *Narysy z istorii hretskoi kolonii v Nizhyni XVII–XVIII st. Do istorii natsionalnykh menshostei Ukrainy* [Essays on the History of the Greek Colony in Nizhyn in the 17th–18th Centuries: On the History of National Minorities in Ukraine]. 380 s. [in Ukrainian].
- Lobko, N.** (2011). Materialy zahalnorosiiskyykh perepysiv: informatsiinyi potentsial ta osoblyvosti vykorystannia u henealohichnykh doslidzhenniakh [Materials of All-Russian Censuses: Informational Potential and Specifics of Use in Genealogical Research]. *Sumskyi istoryko-arkhivnyi zhurnal – Sumy Historical and Archival Journal*. 12/13. 36–42. [in Ukrainian].
- Pylypenko, O.** (2018). Vynyknennia i diialnist nizhynskoho hretskoho bratstva v 50-kh rokakh XVII – naprykintsii 60-kh rokiv XIX st. [The Emergence and Activities of the Nizhyn Greek Brotherhood in the 1650s to the Late 1860s]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Current Issues of the Humanities*. 19 (1). 17–20. DOI: 10.24919/2308-4863/19.167582. [in Ukrainian].
- Plohinskij, M.** (1905). Inozemcy v Staroj Malorosii. Chast pervaya. Greki, cygane, gruziny [Foreigners in Old Little Russia. Part One. Greeks, Gypsies, Georgians]. *Trudy XII arheologicheskogo sezda v Harkove – Proceedings of the XII Archaeological Congress in Kharkiv*. 175–409. [in Russian].
- Shafonskyi, A.** (1851). *Chernykhovskoho namestnychestva topograficheskoe opysanye s kratkym heograficheskym y ystorycheskym opysanyem Maloi Rossyy* [Topographical Description of the Chernigov Viceroyalty with a Brief Geographical and Historical Description of Little Russia]. Kyiv [in Russian].
- Speranskij, M.** (1830). *Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj Imperii poveleniem gosudarya imperatora Nikolaya Pavlovicha sostavlennoe* [Complete Collection of Laws of the Russian Empire, Compiled by Order of His Majesty Emperor Nicholas Pavlovich]. 22. Sankt-Peterburh [in Russian].
- Storozhevskiy, N.** (1863). *Nezhynskie hreki* [Nizhyn Greeks]. Kyiv [in Russian].
- Volonyts, V.** (2017). Strukturyzatsiia hretskoho nizhynskoho kupetstva v konteksti vnutrishnoi ta zovnishnoi torhivli XVIII – XIX st. [Structuring of the Nizhyn Greek Merchant Class in the Context of Domestic and Foreign Trade in the 18th–19th Centuries]. *Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu. Serii: Istorii. Politolohiia – Bulletin of Mariupol State University. Series: History. Political Science*. 20. 15–22. [in Ukrainian].

Дата надходження статті: 30.07.2025

Дата прийняття статті: 02.09.2025

Опубліковано: 14.10.2025